

УДК 811.133.1

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.1.26>**ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНИХ І НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ
У ФРАНЦУЗЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ****THE INTERACTION OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS
IN FRENCH COMMUNICATION****Смушак Т.В.,***orcid.org/0000-0003-4844-9758**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької філології**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника***Ковбанюк М.І.,***orcid.org/0000-0002-0300-8791**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької філології**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника***Луцик Н.М.,***orcid.org/0000-0003-3010-0988**старший викладач кафедри французької філології**Карпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Стаття присвячена дослідженню взаємодії вербальних і невербальних засобів у сучасній французькій комунікації. Розглянуто роль мовленнєвих одиниць («*J'en ai ras le bol*», «*Ça lui est passé sous le nez*», «*La barbe!*», «*Mon œil*», «*Et toc!*», «*Il est bourré*», «*Motus et bouche cousue*», «*J'ai les chocottes*», «*Je croise les doigts*») у поєднанні з жестами, мімікою, позами, інтонацією як складниками єдиного комунікативного акту. Особливо увагу приділено міжкультурному аспекту спілкування, у межах якого невідповідність або різне тлумачення вербальних і невербальних сигналів може впливати на точність передавання інформації та, відповідно, ускладнювати взаєморозуміння між мовцями та носіями французької мови. Показано, що ефективність іншомовної комунікації значною мірою залежить від здатності мовця інтерпретувати й адекватно використовувати як словесні, так і невербальні ресурси. Нерозуміння або хибне тлумачення невербальних сигналів може призвести до прагматичних помилок і, як наслідок, до порушення процесу сприйняття французького мовлення.

Стаття містить словникові значення й аналіз історії походження французьких виразів і жестів, що їх супроводжують. Доведено, що невербальні знаки є культурно маркованими, оскільки відображають соціальні норми та комунікативні традиції лінгвокультурної французької спільноти. Лексика, усталені мовні вирази та граматичні конструкції, а також їх невербальні прояви, репрезентують історико-культурний контекст.

Вивчення взаємодії вербальних і невербальних засобів у французькій комунікації сприятиме глибшому усвідомленню національно-культурної специфіки мовної поведінки, розвитку комунікативної компетентності та підвищенню ефективності спілкування французькою мовою. Отримані висновки можуть бути використані у викладанні французької мови, країнознавства Франції та дослідженнях міжкультурної комунікації.

Ключові слова: вербальні засоби, невербальні засоби, комунікація, мовленнєва одиниця, міжкультурна взаємодія.

The article is devoted to the study of the interaction of verbal and non-verbal means in modern French communication. The role of speech units («*J'en ai ras le bol*», «*Ça lui est passé sous le nez*», «*La barbe!*», «*Mon œil*», «*Et toc!*», «*Il est bourré*», «*Motus et bouche cousue*», «*J'ai les chocottes*», «*Je croise les doigts*») combined with gestures, facial expressions, poses, and intonation as components of a single communicative act is considered. Special attention is paid to the intercultural aspect of communication, within which inconsistency or different interpretation of verbal and non-verbal signals can affect the accuracy of information transmission and, accordingly, complicate mutual understanding between speakers and native speakers of French. It is shown that the effectiveness of foreign language communication largely depends on the speaker's ability to interpret and adequately use both verbal and non-verbal resources. Misunderstanding or misinterpretation of non-verbal signals can lead to pragmatic errors and, as a result, to disruption of the process of perception of French speech.

The article contains dictionary interpretations and analysis of the history of the origin of French expressions and gestures that accompany them. It has been proven that non-verbal signs are culturally marked, as they reflect social norms and communicative traditions of the linguistic and cultural French community. Vocabulary, established language expressions and grammatical constructions, as well as their non-verbal manifestations, represent the historical and cultural context.

The study of the interaction of verbal and non-verbal means in French communication will contribute to a deeper understanding of the national and cultural specificity of language behavior, the development of communicative competence and the improvement of the effectiveness of communication in the French language. The obtained conclusions can be used in the teaching of the French language, the country studies of France and the research of intercultural communication.

Key words: verbal means, non-verbal means, communication, speech unit, intercultural interaction.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці комунікація розглядається як процес, що включає не лише вербальні (словесні) засоби, але й широкий спектр невербальних ресурсів – жестів, міміки, погляду, пози тіла і т.д. За словами О. Селіванової, «невербальні складники мовної комунікації трактують подвійно: з одного боку, як знаки інших кодових систем, зокрема, й паравербаліки (фонації, жестів, міміки тощо), з іншого, як невербальні компоненти спілкування розглядають знання, ідеї, образи, відчуття й емоції, котрі не отримують вербальної форми в конкретній комунікативній ситуації, однак стають підґрунтям інформаційного обміну та впливу поряд із вербальними» [1, с. 645]. Поєднання мовних і тілесних знаків, а також смислів, що кодуються невербально, утворює, таким чином, єдиний комунікативний простір, у якому значення виникає не лише з лексики й граматики, а й з їхньої взаємодії з невербальними елементами.

Згідно з твердженням О. Герасименко, «досягненню ефективності комунікації сприяють як вербально виражені думки чи емоції, так й здатність опонентів подавати невербальні сигнали і сприймати їх від співрозмовника. Важливо вміти правильно інтерпретувати візуально отриману інформацію для досягнення більшого порозуміння, ніж може дати нам мова» [2, с. 8]. «У дослідженні міжкультурної комунікації невербальні елементи мають важливе значення, оскільки вони можуть мати значний вплив на розуміння та сприйняття інших культур» [3, с. 61], – стверджують Л. Барліт, С. Остапенко, Г. Удовіченко. «Розуміння культурно специфічних жестів є важливим для розвитку комунікативних навичок іноземною мовою. Це допомагає зменшити ризик непорозумінь із носіями мови та уникнути використання жестів, які можуть образити або шокувати корінних жителів» [4, с. 19] (переклад наш), – акцентує М. Тельє (M. Tellier).

Такий підхід особливо актуальний для розуміння французької культури, де традиції усного спілкування передбачають активне використання жестів як засобів прагматичного та емоційного підсилення висловлювання. У французькій комунікативній культурі окремі висловлювання без супроводу невербальних засобів можуть втрачати свій оцінний та / або експресивний зміст, що вказує на структурну інтегрованість тілесних знаків у мовленнєвий акт. Неправильне тлумачення невербальних сигналів та їх взаємодії з мовними виразами може призвести до спотворення значення висловлювання, невірною його розуміння та ускладнити міжкультурну комунікацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окрім аспекти вербальних і невербальних засо-

бів французької комунікації (зокрема як складової сучасного французького коміксу, вираження неправди, вираження згоди / незгоди [5; 6; 7]) стали предметом наукових досліджень таких учених, як В. Калініна-Шамрай, О. Мартинюк, Д. Хайдар. Вивчення взаємодії вербальних і невербальних засобів у французькій комунікації є актуальним, адже сприяє доповненню наявних наукових розвідок і комплексному осмисленню французької комунікативної культури.

Постановка завдання. Аналіз вербально-невербальних засобів у французькій комунікації сприятиме зниженню культурних бар'єрів, допоможе точніше інтерпретувати значення висловлювань та розвивати навички адекватної комунікації з носіями французької мови. Це робить дослідження практично цінним, адже у сучасному глобалізованому світі міжкультурний контакт дедалі частіше стає повсякденною нормою.

Методи дослідження: лінгвістичний, лексикографічний, прагматичний, історико-культурологічний.

Виклад основного матеріалу.

Мал. 1 [8]

«*J'en ai ras le bol*» – французький розмовний вираз, який означає «*fait d'en avoir assez, d'être excédé*» *par une situation ou par quelqu'un* («стан ситого по горло, роздратованого» ситуацією або кимось) [9] (переклад наш), згідно зі словником-енциклопедією французького видавництва Лярус (Larousse). Буквальне значення слів: *le bol* – миска, чаша; *ras* – по вінця, до краю. Дослівний переклад виразу «*ras le bol*» українською мовою – «миска наповнена по вінця», тобто більше вже нічого не вміщається.

Слово «*le bol*», згідно зі словником Французької академії (Dictionnaire de l'Académie française), було запозичене з англійської мови (англ. *bowl* – чашка, чашка для пуншу) і датується XVIII століттям [10]. У XX столітті вираз «*ras le bol*» набув переносного значення і почав позначати емоційне або психологічне перепоповнення – втому, роздратування, злість. Слово «*le bol*» (миска), таким чином, почало співвідноситися зі словом «*la tête*» (голова). У той час хлопчиків, особливо із сільської місце-

вості, стригли за допомогою миски, яку одягали на голову, ймовірно, натякаючи на відому «стрижку-миску», яка була символом Середньовіччя [11]. Миска на голові при стрижці часто зображувала ритуал переходу / обряд посвяти, була знаком смирення і приналежності до спільноти.

Жести, які супроводжують вираз «*J'en ai ras le bol*»: рука піднімається над головою (часто долоня горизонтально); роблять рух, ніби позначають рівень, що вже перевищений (Мал. 1).

Мал. 2 [8]

«*Ça lui est passé sous le nez*» («Це вислизнуло у нього / неї з-під носа») – французький ідіоматичний вираз, який вживається на позначення ситуації, коли щось було дуже близько, але людина не встигла або не скористалася нагодою. До прикладу, «*Le poste lui est passé sous le nez*» – «Посада вислизнула у нього з-під носа», тобто він упустив шанс.

Цей ідіоматичний вираз має образне походження. Точної дати появи виразу немає, але подібні образи фіксуються вже з XVII-XVIII століття. У французькій культурі, як і в інших європейських культурах, ніс символізує «близькість», «пильність», «здатність щось помітити». Згідно зі словником Робер (Le Robert), «*le nez – symbole du flair, de la perspicacité*» («ніс – символ чуття, проникливості») [12] (переклад наш). Слово «*Le nez*» (ніс) також використовується в живому мовленні для позначення всього обличчя: «*Ils se sont rencontrés nez à nez*» («Вони зустрілися ніс до носа», тобто обличчя в обличчя) [13] (переклад наш).

Типовий французький жест, який супроводжує вираз «*Ça lui est passé sous le nez*», – вказівним пальцем проводять під носом (зліва направо або навпаки), інколи з гримасою роздратування або жалю (Мал. 2).

Мал. 3 [8]

«*La barbe!*» – французький розмовний вигук. У словнику Французької академії (Dictionnaire de l'Académie française) вказано його значення: «*La barbe ! cela suffit, cela n'a que trop duré. Quelle barbe ! que cela est ennuyeux !* (Досить вже! Це триває надто довго. Яка нудьга! Як надокучливо!)» [14] (переклад наш). Вживається вигук «*La barbe!*» тоді, коли щось дуже набридло, повторюється або дратує.

У прямому значенні слово «*la barbe*» означає «борода». У словнику Літре (Littré) подано етимологію слова «*la barbe*»: «wallon *bâbe* ; bourguign. *babe* ; provenç. espagn. et ital. *barba* ; du latin *barba*» [15]. «*La barbe*» походить, отже, безпосередньо від латинського слова *barba* (яке саме по собі походить від реконструйованого індоєвропейського кореня), що позначає волосся на підборідді та щоках. «*La barbe*» – це дуже давнє слово в французькій мові, засвідчене ще в XI столітті.

У французькій культурі борода часто асоціювалася з чимось довгим, зтяжним, старомодним. Звідси й вигук «*La barbe!*» – буквально : «Ой, яка тягуча борода!», «Як же це нудно / набридло». Вигук «*La barbe!*» з'явився у французькій розмовній мові у XIX столітті. У матеріалах Національного центру текстових та лексичних ресурсів Франції (CNRTL) зазначено, що у 1881 слово «*la barbe*» набуло значення «*chose ennuyeuse, ennui*» («нудна річ, нудьга») [16] (переклад наш).

Жест, який супроводжує вигук «*La barbe!*» не має буквального стосунку до бороди. Це ідіоматичний жест, як і сам вираз. Основний (найхарактерніший) жест – людина рукою проводить по уявній бороді (від підборіддя вниз), часто з роздратованим або втомленим виразом обличчя (Мал. 3).

Мал. 4 [8]

«*Mon œil*» – французький розмовний іронічний вигук. Буквально означає «Мое око». У французькій розмовній мові «*Mon œil*» вживається, коли людина скептично реагує, не довіряє сказаному або вважає сказане перебільшенням чи неправдою. У словнику-енциклопедії Лярус (Larousse) зазначено: «*Mon œil!, marque le doute,*

le refus» («Моє око!, виражає сумнів, відмову») [17] (переклад наш). Українською мовою «*Mon œil*» може бути перекладено як «Та невже», «Ага, звісно», «Не вірю», «От уже» і т.д.

Розмовний вислів «*Mon œil*» – це сучасна розмовна конструкція без складної етимології; це пряме звернення до органу зору для вираження скептицизму. У французькій культурі цей вислів часто супроводжується жестом: людина може торкатися повіки або примружувати око, виражаючи таким чином недовіру (Мал. 4).

Мал. 5 [8]

«*Et toc!*» – французький розмовний вигук, який передає радість від того, що щось вдалося зробити; виражає тріумф, задоволення від власного успіху чи виграшу в суперечці; увиразнює саркастичну відповідь. Згідно зі словником видавництва Лярус (Larousse), «*Et toc!, souligne une répartie mordante, un argument qui porte; et vlan!*» («От так!, підкреслює «їдку» / дошкульну відповідь, аргумент, який має вагу; і бам!») [18] (переклад наш). Українською мовою цей вигук може бути перекладено як «От так!», «Ха!», «Так тобі!» і т.д.

У словнику Французької академії (*Dictionnaire de l'Académie française*) зазначено, що слово «*toc*» «*sert à exprimer un bruit, un choc sourd*» («уживається для вираження шуму, глухого стуку») [19] (переклад наш). Слово «*toc*» («тук», «стук») є ономаатопейним, тобто відтворює звук стуку або удару. Згідно зі словником Французької академії (*Dictionnaire de l'Académie française*), це слово датується XV століттям. Вигук «*Et toc!*» має, отже, образну основу: ніби «вдарити по факту», тобто показати результат або перемогу.

Жест, який поєднується із вигуком «*Et toc!*», – великий палець піднятий вгору біля обличчя, злегка торкається підборіддя, інші пальці стиснуті в кулак, супроводжується усмішкою та закритими очима (Мал. 5). Цей жест не кодифікований (не офіційний), але часто трапляється в живій розмовній мові, особливо в дітей і підлітків.

У Середньовічній Європі великий палець використовували ремісники й купці для оцінки якості

товару, ним «міряли», «перевіряли», «затверджували», «схвалювали» і т.д. У XX столітті піднятий палець остаточно закріпився як знак успіху (через кіно, рекламу, спорт), став універсальним, майже інтернаціональним.

Мал. 6 [26]

«*Avoir les chocottes*» – французький розмовний вираз, що означає «*claquer des dents, avoir peur*» («цокотіти зубами, бути наляканим») [20] (переклад наш). «*J'ai les chocottes*» – «мене трусить від страху», «мені страшно» і т.п. Фраза «*J'ai les chocottes*» – розмовна, неформальна, і вживається переважно серед дітей і підлітків, хоча іноді її можуть вживати й дорослі у жартівливому або іронічному контексті.

Походження виразу «*avoir les chocottes*» невідоме, але, ймовірно, він походить зі сленгу початку XX століття, пов'язаного зі словом «*chocotte*», яке позначало зуби (застаріле), і викликало асоціацію зі скреготом зубів від страху, або, можливо, «*chicot*» (зламаний зуб), під впливом такого слова, як «*choc*» (шок) або ономаатопеї [21], згідно з даними Національного центру текстових та лексичних ресурсів Франції (CNRTL).

У французькій культурі для виразу «*j'ai les chocottes*» існує характерний невербальний жест, який виражає страх або боязкість: надуті губи (підкреслює тривожність, страх, невпевненість), пальці зібрані на рівні живота / грудей (жест самозбереження), тулуб злегка зігнутий вперед (підкреслює боязкість) (Мал. 6).

Мал. 7 [8]

«*Il est bourré*» – французький розмовний вираз, який вживається, щоб сказати, що «він напідпитку / п'яний», «він перебрав з алкоголем».

«*Être bourré*» означає «*être plein jusqu'à déborder, avoir quelque chose en abondance*» («бути переповненим, мати щось у надлишку») [22] (переклад наш), згідно зі словником Лярус (Larousse).

Вираз «*il est bourré*» використовується серед друзів або у неформальній ситуації. У розмовній мові XIX – XX століття слово «*bourré*» стало метафорою стану людини, «переповненої» алкоголем, тобто сп'янілої від алкоголю.

Типовим жестом, який супроводжує вираз «*il est bourré*» у французькій культурі, є дотик до носа. Французи лівою рукою торкаються носа (часто це легкий дотик або півкулак піднесений до носа) – вказівка на запах алкоголю або стан захмеленості. При цьому права рука знаходиться на плечі – «заспокійлива» позиція. Можлива легка посмішка (Мал. 7). Ці жести легко впізнаються серед французів. Часто трапляються у дорослих у дружньому чи жартівливому контексті, неформально.

Мал. 8 [8]

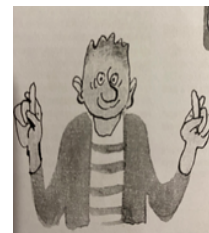
«*Motus et bouche cousue*» – це французький ідіоматичний вираз, що означає «*invitation faite à quelqu'un de garder le silence sur quelque chose : Motus et bouche cousue. Synonymes : chut – paix – silence*» («прохання не розповідати про щось, мовчати про щось». Синоніми: тсс – мир – тиша») [23] (переклад наш). Еквівалентами в українській мові можуть бути такі вирази, як «Тсс! Мовчати!», «Не розповідай нікому», «Таємниця, нікому не кажи» і т.д. Буквально слово «*motus*» означає «тсс», а словосполучення «*bouche cousue*» – «зашитий рот».

Слово «*motus*», згідно зі словником Французької академії (Dictionnaire de l'Académie française), датується XVI століттям, «*dérivé de mot, avec une terminaison qui calque plaisamment celle des mots latins*» («походить від слова із закінченням, яке грайливо імітує латинські слова») [24] (переклад наш). Закінчення *-us* вказує на латинізоване походження слова «*motus*», тому кінцева приголосна «s» вимовляється. Журналісти щоденної французької газети «Le figaro», досліджуючи історію походження виразу «*Motus et bouche cousue*» у французькій мові, підкреслюють: «То

як щодо «*motus*»? Чи варто нам розглядати його як результат латинської спадщини? Абсолютно ні. Нехай нас не обманює зовнішній вигляд слова. Бо, як вказує «Скарбниця французької мови» (Trésor de la langue française), «*motus*» походить від «грайливої латинізації слова “*mot*” (слово)». Жодного Платона чи Арістотеля! У 15 столітті це слово означало «тсс! ні слова!». Значення, яке залишалося незмінним до 19 століття» [25] (переклад наш).

Що стосується словосполучення «*bouche cousue*», то журналісти зазначають: «Кожен може уявити, не потребуючи пояснення, що комусь із «зашитим ротом» важко вимовити хоча б одне слово. Тому цілком природно, що ще в 15 столітті люди почали вигукувати «зашитий рот» або «закритий рот» тим, хто здіймав метушню. Просто щоб налякати найзухваліших...» [25] (переклад наш).

У французькій культурі вираз «*Motus et bouche cousue*» передається жестом, що імітує зашиті губи: пальці рук зчіплюють губи (Мал. 8). Це дуже типовий і одразу впізнаваний жест серед французів.

Мал. 9 [8]

«*Je croise les doigts*» – «тримаю кулаки», «будемо сподіватися», «сподіваюся на щастя». Буквальне значення: «*croiser*» – схрещувати, «*les doigts*» – пальці.

Жест «перехрестити пальці» існує у європейських культурах ще з Середніх віків. Пальці рук перехрещуються (зазвичай вказівний і середній). Цей жест може супроводжуватися легкою посмішкою або підняттям брів (Мал. 9). До прикладу, «*Je passe mon examen demain, je croise les doigts*» («Завтра іспит, тримаю кулаки»).

Чому схрещують пальці рук? Відповідь на це запитання була подана у матеріалі французької щоденної газети «Le Figaro»: «Історія, яка починається зі словника. Хоча всі знають сучасне значення дієслова «*croiser*» (схрещувати), хто пам'ятає його первісне значення? Похідне від слова «*croix*» (хрест), яке саме по собі походить від латинського *crux*, що означає «шибениця» або «покарання»; дієслово «*croiser*» визначається

у «Скарбниці французької мови» («Trésor de la langue française») як «розташувати дві речі у формі латинського хреста або Х». [...] Пояснення здається банальним, проте воно насправді розкриває важливість дієслова «croiser» у наших забобонах. Знак розпізнавання серед християн. Дійсно, немає кращого знаку, ніж хрест, щоб захиститися від пристриту або принаймні втекти від «катів», як це було у перших християн» [26] (переклад наш).

Підсумовуючи, наголошуємо, що усне мовлення є мультимодальним процесом, де інтонація, жест, міміка, пози тіла і т.д. не лише супроводжують слова, а виконують важливу смислотворчу функцію. Аналіз показав, що багато французьких висловів («J'en ai ras le bol»,

«Ça lui est passé sous le nez», «La barbe!», «Mon œil», «Et toc!», «Il est bourré», «Motus et bouche cousue», «J'ai les chocottes», «Je croise les doigts») реалізують свій повний емоційний та оцінний зміст тільки в поєднанні з характерними невербальними сигналами. Неправильне розуміння цих невербальних компонентів може призвести до спотворення значення висловлювань, втрати їхнього експресивного забарвлення та ускладнити міжкультурну комунікацію. Водночас усвідомлення і вивчення вербально-невербальних комплексів дозволяє підвищити ефективність спілкування, сприяє зменшенню культурних бар'єрів і розвитку адекватної взаємодії з носіями французької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : підручник. 2-е вид., виправл. і доп. Черкаси, 2017. 890 с.
2. Герасименко О. Використання невербальних комунікативних компонентів у процесі усного перекладу. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2022. № 4, Ч. 2, т. 33 (72). С. 7–10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.2/02> (дата звернення: 18.01.2026).
3. Барліт Л., Остапенко С., Удовіченко Г. Англійська та українська невербальна комунікація: порівняльний аспект. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. 2024. № 1 (28). С. 58–70. DOI: 10.33274/2079-4835-2024-28-1-58-70 (дата звернення: 18.01.2026).
4. Tellier M. Enseigner les gestes culturels. *Le français dans le monde*. 2009. № 362. P. 19–21.
5. Калініна-Шамрай В.Р. Вербальна та невербальна складові сучасного французького коміксу. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal) / JEZYKOZNAWSTWO I LITERATUROZNAWSTWO*. 2016. № 8, С. 40–46.
6. Мартинюк О. Вербальні та невербальні засоби вираження неправди (на матеріалі сучасної французької мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Вип. 61. С. 100–102.
7. Хайдар Д. М. Вербальні та невербальні засоби вираження згоди / незгоди в сучасних соціолектах Франції : дис. ... д-ра філософії : 035 – Філологія. Київ, 2020. 195 с.
8. Travailler les gestes culturels. *Le français dans le monde*. 2009. № 362. P. 72–73.
9. Ras-le-bol. *Larousse*. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/ras-le-bol/66576> (дата звернення: 19.01.2026).
10. Bol. *Dictionnaire de l'Académie française*. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9B1486> (дата звернення: 19.01.2026).
11. Bouchoul S. L'origine de l'expression "en avoir ras-le-bol" va vous étonner. *TF1 INFO*. URL: <https://www.tf1info.fr/traditions-et-patrimoine/l-origine-de-l-expression-en-avoir-ras-le-bol-va-vous-etonner-2383486.html> (дата звернення: 19.01.2026).
12. Nez. *Le Robert*. URL: https://dictionnaire.lerobert.com/definition/nez#google_vignette (дата звернення: 20.01.2026).
13. Nez. *Dictionnaire de l'Académie française*. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A8N0231> (дата звернення: 20.01.2026).
14. Barbe. *Dictionnaire de l'Académie française*. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9B0382> (дата звернення: 21.01.2026).
15. Barbe. *Littre*. URL: <https://www.littre.org/definition/barbe> (дата звернення: 21.01.2026).
16. Barbe. *CNRTL*. URL: <https://www.cnrtl.fr/etymologie/barbe> (дата звернення: 30.01.2026).
17. Oeil, yeux. *Larousse*. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/%C5%93il/55645> (дата звернення: 22.01.2026).
18. Et toc! *Larousse*. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/toc/78265> (дата звернення: 22.01.2026).
19. Toc. *Dictionnaire de l'Académie française*. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9T1324> (дата звернення: 22.01.2026).
20. Avoir les chocottes. *Larousse*. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/chocottes/15569> (дата звернення: 30.01.2026).

21. Avoir les chocottes. *CNRTL*. URL: <https://www.cnrtl.fr/definition/chocotte> (дата звернення: 23.01.2026).
22. Bourrer. *Larousse*. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/bourrer/10678> (дата звернення: 24.01.2026).
23. Motus! *Larousse*. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/motus/52838> (дата звернення: 24.01.2026).
24. Motus! *Dictionnaire de l'Académie française*. URL: <https://www.dictionnaire-academie.fr/article/A9M2952> (дата звернення: 24.01.2026).
25. Pourquoi dit-on «motus et bouche cousue» ? *Le Figaro*. 2018. URL : <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/expressions-francaises/2018/05/02/37003-20180502ARTFIG00022-pourquoi-dit-on-motus-et-bouche-cousue.php> (дата звернення: 28.01.2026).
26. Develey A. Pourquoi «croise-t-on les doigts» pour avoir de la chance ? *Le Figaro*. 2018. URL: <https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/expressions-francaises/2018/06/18/37003-20180618ARTFIG00022-pourquoi-croise-t-on-les-doigts-pour-avoir-de-la-chance.php> (дата звернення: 28.01.2026).

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026